

סוכות - ענני כבוד

א. סוכות ממש וענני כבוד

בפרשת המועדות התורה מצווה אותנו: "בסוכות תשבו שבעת ימים" (ויקרא כג, מב). התורה אף מוסיפה טעם למצוה זו: "למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים" (שם שם, מג). כידוע, נחלקו חכמים במהותן של הסוכות: "ענני כבוד היו, דברי רבי אליעזר [רש"י: "סוכות שאמר הכתוב שהושיבם במדבר]. רבי עקיבא אומר, סוכות ממש עשו להם" [רש"י: מפני החמה בשעת חנייתן היו עושים סוכות] (סוכה יא, ע"ב). יש נפקא מינה גדולה בין שתי השיטות בביאור מצוות סוכה. לשיטת ר"א שענני כבוד על ישראל, הסוכה היא זכר לנס המופלא שחנן בו ה' את אבותינו בצאתם ממצרים. לשיטת ר"ע שהם בנו סוכות ממש, לא היה שום נס, כי כל בר דעת עושה לו סוכה מפני החמה, כמו שנאמר: "וסוכה תהיה לצל יומם" (ישעיהו ד, ו), וכמו שנאמר ביונה: "ויעש לו שם סוכה וישב... בצל" (יונה ד, ה). יש לברר אפוא, מה הסיבה שישראל יושבים בסוכות בחג זה לפי שיטה זו.

רשב"ם פירש: "למען ידעו דורותיכם" - פשוטו כדברי האומרים במסכת סוכה, סוכה ממש. וזה טעמו של דבר. חג הסוכות תעשה לך באספך מגרנך ומיקבך ובתיכם מלאים כל טוב, דגן, תירוש ויצהר, למען תזכרו כי בסוכות הושבתי את בני" במדבר ארבעים שנה, בלא ישוב ובלא נחלה. ומתוך כך תתנו הודאה למי שנתן לכם נחלה ובתים מלאים כל טוב. ואל תאמרו בלבבכם 'כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה'" (ויקרא כג, מג). וכן כתב המלבי"ם: "רצונו לומר, שהדורות הבאים בל ירום לבבם בעת האסיף שמלאו בתיכם טוב, ויחשבו העולם הזה לבית חייהם ותכליתם. ידעו וישימו על לב כי בסוכות הושבתי את בני" להעיר אוזן שעולם הזה מלון אורחים הוא ודירת עראי..." (שם, שם).

בעל שפת אמת² עושה שלום במרומי שתי הדעות: "י"א סוכות ממש וי"א ענני כבוד. ובוודאי הכל אמת, כי עניין סוכות ממש הוא מה שזכו בני" להיות נמשך אחרי השי"ת ויצאו מהנהגת הטבע [=בעצם לכתם אחרי ה' במדבר. דהיינו, גם למאן דאמר "סוכות ממש", מסירות הנפש שהם ביטאו הביאה

¹ בספרא (אמור, אות רז) מוחלפת שיטת החולקים: ר"ע סובר ענני כבוד, ור"א סובר סוכות ממש.
² האדמו"ר מגור, ר' יהודה אריה לייב ב"ר אברהם מרדכי אלתר, תר"ז - תרס"ה.

למתנה הגדולה של "ענני כבוד". וכפי מה שזוכין להבדל מן הטבע, כמו כן זוכין להנהגה שלמעלה מהטבע. והוא בחינת ענני כבוד" (שפת אמת סוכות, תרמ"ז).³

בשנה לפני כן כתב: "ומחלוקת התנאים חד אמר סוכות ממש וחד אמר ענני כבוד בוודאי שניהם אמת, כי בדור המדבר היה בהתגלות, כמש"כ 'עין בעין נראה אתה ה' וענך עומד עליהם ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם ובעמוד אש לילה" (במדבר יד, יד), ועתה הוא מוסתר במצוות הסוכה. ונקרא 'צילא דמהימנותא' כמו שכתוב בזוה"ק שצריכין להאמין שיש הארה בסוכה זו מעין הענני כבוד, כדאיתא בגמרא שחל שם שמים על הסוכה, ולכן היה סוכות ממש גם כן אז שהיה הכנה לדורותינו שיהיה נשאר השראת השכינה גם כשלא יהיה בהתגלות ממש כדכתיב 'למען ידעו דורותיכם'" (שפת אמת סוכות, תרמ"ו). בהסבר זה מוסיף ה'שפת אמת', שבמדבר היו סוכות וענני כבוד, כדי שנהגיש גם אנו כיום את שכינת ה' השורה בהסתר גם בסוכה הגשמית שלנו.

לשם מה באו סוכות ענני הכבוד? הטור פירש: "והסוכות שהושיבנו בהם הם ענני כבודו שהקיפנו בהם לבל יכה אותנו שרב ושמש" (או"ח, תרכה). טעם זה זוקק הסבר, שהרי "לבל יכה אותנו שרב ושמש" היו להם סוכות ממש? שמא רומז כאן הטור ליסוד שהרבה מתנות רוחניות באות לאדם "במידה כנגד מידה". והשכר שקיבלו בני, על שעשו להם סוכות והאמינו בה, היה ענני כבוד שהגנו עליהם בלא טרחה מצדם מתנה מה'. אבל עדיין קשה לשיטת הטור, מה הכבוד? ומה כל כך מיוחד בענני הכבוד אם כל מטרתם הייתה רק הגנה משרב ושמש? אנו חשים שהעננים של כבוד לא באו רק להצל עליהם. בדברים שלהלן נשתדל להבין מהי מהותם של העננים ומהו הכבוד שהם הנחילו לבני ישראל.

ב. ענני יציאת מצרים בניסן, וענני מחילת חטא העגל בתשרי

על הנימוק של התורה "כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים" יש לשאול, מדוע אם כן חוגגים את סוכות בתשרי, והרי היו צריכים לחוג אותו בחודש ניסן, מועד צאתם מארץ מצרים. הרמב"ן, המצדד בשיטת ר"א, כתב: "ענני כבוד" - כי בסוכות הושבתי, שעשיתי להם ענני כבודי סוכות להגן עליהם. והנה ציווה בתחילת ימות החמה [=בפסח] בזיכרון יציאת מצרים בחודשו ובמועדו [מצוות אחרות, ולא לשבת בסוכה], וציווה בזיכרון הנס

³ כיון שיש מהדורות שונות של 'שפת אמת' לא ציינו בציטוטים מספר עמוד, שלא כבספרים אחרים כגון 'שם משמואל', 'מכתב מאליהו', שם העימוד זהה גם בהדפסות שונות.

הקיים הנעשה להם על ימי עמידתם במדבר בתחילת ימות הגשמים. ועל דעת שסוכות ממש עשו להם החלו לעשותם בתחילת החורף מפני הקור כמנהג המחנות, ולכן ציווה בהן בזמן הזה" (רמב"ן, ויקרא כג, מג).⁴

גם הטור שהובא לעיל דן בשאלה זו: "ואע"פ שהוציאנו ממצרים בחודש ניסן, לא ציוונו לעשות סוכה באותו הזמן, לפי שהוא ימות הקיץ, ודרך כל אדם לעשות סוכה לצל, ולא הייתה ניכרת עשייתנו בהם שהם במצוות הבורא יתברך. ולכן ציווה אותנו שנעשה סוכות בחודש השביעי שהוא זמן הגשמים, ודרך כל אדם לצאת מסוכתו ולישב בביתו. ואנחנו יוצאים מן הבית לישוב בסוכה, בזה יראה שמצוות המלך היא עלינו לעשותה (או"ח, סימן תרכה).⁵ צריך להוסיף ולבאר בדברי הטור, שהתורה בחרה דווקא בימי תשרי, ולא בימי טבת או שבט, שבהם הקור והגשמים עזים יותר, שכן בתשרי יש ראייה יותר חזקה שמצוות המלך עלינו, כיוון שבימי תשרי קיים איזון בין הצו לצאת לסוכה כאשר נכנסים הביתה, ומאידך אין עדיין גשמי זלעפות שיובילו ל"מצטער פטור מן הסוכה" (סוכה כו, ע"א), שכן "דרכיה דרכי נועם" (משלי ג, יז). אנו מחפשים חורף כדי להראות שזה צו הבורא, אבל חורף 'מתון', כדי שנוכל לקיים מצוה כהלכה.

לגאון מווילנה תירוץ אחר לשאלה זו, והוא יוביל אותנו להבנת מהותם של ענני הכבוד. בתחילת פירושו לשיר השירים מסביר הגאון את ייחודם של ארבעת הפסוקים הראשונים: "וארבעה פסוקים אלו הם נגד ארבעה זמנים שהיו לישראל. הראשון נגד יציאת מצרים... ופסוק שני נגד מתן תורה, ופסוק שלישי הוא נגד בנין המשכן, ופסוק רביעי הוא נגד ביאת הארץ, שאז נשלם הכל". והגאון מוסיף: "וגם הם נגד ארבעה רגלים: האחד כנגד פסח שאמרו שירה, והשני נגד שבועות שהוא מתן תורה. והשלישי הוא נגד סוכות שהוא זכר להיקף ענני הכבוד שהיה תלוי בבניין המשכן, כידוע... והרביעי 'משכני אחריו' הוא נגד שמיני עצרת שהוא לישראל לבדו".

⁴ נראה, שלדעת הרמב"ן בימי הקיץ ישנו בני ישראל במדבר תחת כיפת השמים, ואת זכרון הנס של יציאת מצרים קיימו במצוות אחרות. אולם בימי החורף עשו להם סוכות להגן מפני הקור, ולכן עושים סוכות בתשרי ולא בניסן.

⁵ דברי הטור אינם עומדים בסתירה לדברי הרמב"ן. מה שכתב הרמב"ן "סוכות ממש עשו להם החלו לעשותם בתחילת החורף מפני הקור כמנהג המחנות" - מדבר על בנין במדבר, שבקיץ לנו תחת כיפת השמים, ובחורף עשו סוכות, וכמובן, שלא היו להם בתים כלל. מה שכתב הטור שבחורף נכנסים הביתה, כוונתו כיום, כשגרים בבתי אבן, אכן בחורף נכנסים הביתה. ולכן עושים סוכות בתחילת החורף, להראות שאנו מקיימים את מצוות הבורא.

וכאן מסביר הגאון את ענין ענני הכבוד שבסוכות: "ובזה יתורץ מה שהקשו (עיין טור או"ח, תרכה) למה אנחנו עושים סוכות בתשרי - כיוון שהוא נגד היקף ענני הכבוד, היה ראוי לעשותו בניסן, כי בניסן היה תחילת היקף העננים; אבל נראה לפי שכשעשו את העגל נסתלקו העננים, ואז לא חזרו עד שהתחילו לעשות המשכן. ומשה ירד ביום הכיפורים, ובמחרת יוכ"פ ויקהל משה וציווה על מלאכת המשכן. וזה היה בי"א בתשרי. וכתוב ו'העם' הביאו עוד נדבה בבוקר בבוקר' (שמות לו, ג), שני ימים, הרי י"ג בתשרי. ובי"ד בתשרי נטלו כל חכם לב ממשה את הזהב במניין ובמשקל. ובט"ו התחילו לעשות [המשכן] ואז חזרו ענני הכבוד, ולכך אנו עושים סוכות בט"ו בתשרי" (אדרת אליהו, שיר השירים א, ד).

לפי הגאון, ענני הכבוד המדוברים הם אלה שהופיעו שנית אחרי יום כיפור, בעת שנתרצה הקב"ה למחול להם על חטא העגל, ולכן מבינים אנו מדוע הם נקראים ענני כבוד. כי עם ישראל היה נזוף, מרוחק, מוסר מכל דרגותיו הרוחניות ככתוב "הורד עדיך מעליך ואדעה מה אעשה לך" (שמות לג, ה), ופירש רש"י: "כתרים שניתנו להם בחורב כשאמרו נעשה ונשמע" (רש"י שמות לג, ד). עתה כאשר מחזיר הקב"ה את שכינתו לעם ישראל, עם תחילת בניין המשכן והשריית ענני הכבוד עליהם, הוא חולק כבוד לעם ישראל, שאין לך כבוד גדול מבקשת הקב"ה "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" (שמות כה, ח).

ענני הכבוד שניתנו אחרי מחילת יום הכיפורים התעצמו במיוחד בשתי איכויות מענני הכבוד האבודים של יציאת מצרים: "ואף שהלך הענן לפניו ביציאתו ממצרים, לא היה אלא לשעתו עד הים, וגם לא היה לעיני כל ישראל רק לפני הנביאים שבהם, מה שאין כן כאן. וזה שאמר (שמות מ, לח) 'לעיני כל ישראל בכל מסעיהם'" (אדרת אליהו, שמות לד, י).

ועוד הסביר הגאון, שענני הכבוד שניתנו אחרי החזרה בתשובה, אחרי יוכ"פ, הם לא רק תיקון והחזרה של העננים הקודמים שנלקחו עקב חטא העגל, אלא סגולתם וצביונם שונים ומעולים מהעננים הראשונים: "אהבה רבה אהבתנו... חמלה גדולה ויתרה חמלת עלינו (ברכות ק"ש של שחרית), פירוש דתחילה בימי האבות ומועד צאתנו ממצרים היה אהבתך רבה עלינו [= נתת לנו את ענני הכבוד הראשונים], ואח"כ כשעשו העגל אמרת 'אכלה אותם כרגע' (שמות לב, י) [= לקחת את העננים] ואתה חמלת עלינו וסלחת לעוונינו [= החזרת

⁶ לשון הפסוק "והם הביאו אליו עוד נדבה בבוקר בבוקר", ובדפוסי אדרת אליהו נכתב "והעם"

לנו את ענני הכבוד], כי החמלה הוא אחר הכעס. ואמר 'חמלה גדולה ויתרה' פירוש, שהשפעת עלינו עוד יותר מבראשונה, שנתת לוחות וציווית לעשות המשכן להיותך שוכן בינינו שלא היה לנו מקדם" (אדרת אליהו, שיר השירים א, יז).

ועדיין קשה, מה עניין הכבוד לכאן. נכון שהעננים הביאו כבוד לעם ישראל, ובייחוד ענני סוכות, שאחרי החטא והסליחה. אבל עננים אלו עשו אותם גם טהורים יותר, קרובים לקב"ה יותר, שמחים יותר, ולא מצאנו מקור לקרוא להם ענני טוהר, ענני קירבה, ענני שמחה. מהו אפוא סוד הכבוד של ענני הכבוד?

ג. כבוד ולבושי כבוד

הגדרה מעניינת ומקורית למילה 'כבוד' נמצאת בפירוש רש"ר הירש לפסוק "ובוקר וראיתם את כבוד ה'" (שמות טז, ז): "כבוד הוא הכובד הרוחני, והוא מציין את ההתרשמות ממהותו הרוחנית-מוסרית של דבר. כשם שמשקל הכובד של דבר, משקף את מהותו החומרית, כן מראה תחושת הכבוד על גודל המהות הרוחנית-מוסרית. כבוד ה' מראה על רישום פעולתו ועקבותיה בהוויה הארצית, ומהם נודע לאדם שמץ ממצויאותו ומגדלותו. כך מבקש משה: 'הראני נא את כבודך' (שמות לג, יח), וה' מעביר 'כל טובו' על פניו, מראה לו את דרכי כל השגחתו הטובה. והדרכים האלה מגלות שמץ ממצויאות הבורא וגדולתו".

וכן כתב הרש"ר הירש על הפסוק "ועשית בגדי קודש לאהרן אחיך לכבוד ולתפארת" (שמות כה, ב): "כבוד אינו אלא כובד במשמעות רוחנית. בו מתבטא התוכן הרוחני והמוסרי שבתכונת המהות. בבגדי הכהונה תתבטא אפוא משמעות הכהונה. כבוד מציין את עצם תכונת הבגדים" (רש"ר הירש, שם שם).

אע"פ שרש"ר הירש אינו מתייחס לתכונה המנוגדת לכבוד, ברור שכשם שיש קשר בין כבוד לכבד, כך יש גם קשר בין קלון לקל. וגם כאן נגדיר: קל מציין את המשקל הפיזי הגשמי של הדבר, ואילו קלון מסמל את הערך הרוחני שלו. נוסף ונסביר שהמשקל הפיזי של החפץ כופה עלינו התייחסות מתאימה. דבר קל אינו מהווה אתגר ואין מתחשבים בו. אבק פורח ועלה נידף אינם מצריכים התייחסות. לעומת זאת, דבר כבד מחייב תשומת לב. אי אפשר סתם לרמוס או להעיף אותו. ככל שהדבר כבד יותר כך יש לו יותר משמעות לגבי התייחסותנו אליו. דבר כבד מאוד מחייב שינוי תכניות או אף ביטולן. והוא הדין לעניין כבוד וקלון. ככל שיש לאדם "כבוד" יותר גדול, כן אנו מתייחסים אליו, מושפעים ממנו ומתחשבים בו. "קלון" לעומת זאת, פירושו התייחסות לדבר כאילו הוא

שקוף, אינו קיים וחסר-ערך. לבורא עולם, "מלך הכבוד", יש השפעה מוחלטת עלינו, אנו כפופים להוראותיו בכל עת, ומקיימים את מצוותיו קלה כחמורה.

הבדל נוסף בין כבוד לכבוד הוא, שאת הכבוד, המשקל הפיזי של דבר, רואים כולם במוחש. הכבוד לעומת זאת אינו נראה לעין. הוא פנימי ונסתר מעיני כל, וצריך להוציאו מהפנים החוצה. וכך מגיעים אנו לדברי ראש הישיבה, הרב ח"י גולדוויכט זצ"ל, שדיבר הרבה בענייני הכבוד, ובעיקר בכבוד המלבושים.⁷

לדעת ראש הישיבה זצ"ל, "הכבוד הוא הגילוי החיצוני של מעלה פנימית". ע"פ הגדרה זו מובנים פסוקים ואמרות רבים שעניינם הוא כבוד. על הפסוק "כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתו יצרתיו אף עשיתיו" (ישעיהו מג, ז) אמרה המשנה, "כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא ברא אלא לכבודו" (אבות ה, יא) - וכי מלך הכבוד צריך לכבוד? אלא שהפירוש של "לא ברא אלא לכבודו" הוא שכל מה שברא הקב"ה בעולמו הגשמי, שהוא נראה על פניו חומרי ונתון להגדרות של עולם מדעי הטבע, באמת יש בו ניצוץ א-להי: "אכן אתה א-ל מסתתר" (ישעיהו מה, טו); ותפקידנו הוא להוציא מן הגניזה, מן ההעלם, אל הגלוי את המשמעות הרוחנית החבויה בכל יצירה גשמית. זהו פשרו של כבוד ה'. וכך פירש האר"י "ואתה מחיה את כולם" (נחמיה ט, ו); "ואתה", היינו החלק הא-להי ממעל, הוא המחיה את כל ההוויה. וזה שאמר משורר התהילים: "השמים מספרים כבוד א-ל ומעשה ידיו מגיד הרקיע" (תהילים יט, ב).

לפי זה יוצא שכל הבריאה הגשמית היא בעצם לבוש למציאות הרוחנית המחיה אותה, וכן נאמר בבריאת האדם: "וייצר ה' א-להים את האדם עפר מן האדמה וייפח באפיו נשמת חיים" (בראשית ב, ז). אנו רואים את ה"עפר מן האדמה", אבל הגוף הזה אינו אלא לבוש לנשמת ה' הפועמת בקרבו. על כן דרשו חז"ל על הפסוק "ויעש ה' א-להים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם" (בראשית ג, כא) - "בתורתו של ר' מאיר מצאנו כתנות אור" (בראשית רבה כ, כט). כי כל חיי האדם סובבים על ציר האור והעור. לפני החטא היה האדם בעיקר האור של הנשמה, ולבוש הגוף היה רק מעטה חיצוני; ברם לאחר החטא השתלט העור על האור והגוף סוגר על הנשמה, תכלית האדם היא להגביר את אור הנשמה ולהפיצה מעבר למלבוש - לגוף הגשמי, העור.

⁷ אסופת מערכות בראשית א, עמ' פו - "כתנות עור"; שם, עמ' שנא - "בגדי עור".

מדוע הלבושים מכבדים את האדם? כי אדם מתבייש בגופו העירום. כפי שנראה הגוף בעירום ניתן לחשוב שזה כל האדם, אבל באמת האדם עיקרו הוא הנשמה הא-להית, נשמת החיים, "ויפח באפיו נשמת חיים". לכן האדם עוטה בגדים כביכול לומר: אל תראוני גוף, אני באמת נשמה! אולי ליתר דיוק, לא רק גוף אלא גם ובעיקר נשמה. לכן על אדה"ר נאמר: "ויהיו שניהם עירומים... ולא יתבוששו" (בראשית ב, כה) כי אור הנשמה זרח מבעד לעורם ולא הייתה שום הוה אמינא שהם-הם גופם, שכן כל אחד הבין וראה שיש להם נשמת רוח א-להים. וגם הבהמות מצד שני אינן מתביישות בעירומן, כי אין להן מה להסתיר,⁸ אין להן יותר מגופן, ורק האדם מתבייש כשמוזהים אותו רק על פי גופו העירום.⁹ לפי זה מובן מדוע פאר והדר הבגדים עולה ככל שעולה דרגתו של האדם. כי יש יותר מה להסתיר!

כך מסביר רה"י מדרשים רבים בעניין לבושי כבוד: "אדה"ר היה בכורו של עולם, וכיוון שקירב קרבנו לבש בגדי כהונה גדולה, שנאמר: 'זיעש ה' א-להים... כתנות עור וילבישם' - בגדי שבת היו, והיו הבכורות משתמשין בהן" (במדבר רבה ד, ו). וכן שנינו: "צריך אדם לכבד את השבת בכסותו, ובמה ישראל מכבדין את השבת במאכל ובמשתה ובכסות נקיה" (תנחומא ישן, תולדות יב). ואת הדין של מלבושי שבת למדה הגמרא מ"וכבדתו" (ישעיהו נח, יג) - שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול. כי הא דרבי יוחנן קרא למאניה - מכבדותיה" [= בגדיי הם כבודי] (שבת קג, ע"א). ובבגדי כהונה יש מקרא מפורש: "ועשית בגדי קודש לאהרן אחיך לכבוד ולתפארת" (שמות כח, ב). כל בגדי הכבוד האלה באים לבטא את הדרגה הרוחנית הגבוהה של הלוּבש אותם.

שמה ניתן לצעוד צעד אחד קדימה, ובעקבות רש"ר הירש וראש הישיבה אפשר להגדיר, שעצם הסתרתו של דבר מרבה את כבודו, ואילו גילוי הדבר וחשיפתו לעין כל גורמים לזלזול. המסתורין של ההעלם ואולי גם החשש

⁸ כשרואים בהמה רואים 60 קילו בשר, אבל כשרואים אדם לא רואים 60 קילו בשר, אלא אדם! נכון, גם לבהמה יש חיים ו"צער בעלי חיים דאורייתא" (שבת קכח, ע"ב), ובכל זאת "סוף בהמה לשחיטה" (ברכות יז, ע"א), גם ע"פ ההלכה וגם ע"פ מנהג רוב תושבי העולם שוחטים [או הורגים] בהמה, על מנת לאכול את בשרה.

⁹ נכון, גם לבהמות יש נפש בהמית שאינה נראית, אבל היא אינה "עולם אחר" כמו הנשמה בגוף האדם, שעל חיבורה עם הגוף נתקנה הברכה: "רופא כל בשר ומפליא לעשות" - "שקושר דבר רוחני בדבר גשמי" (רמ"א או"ח א, ו). הברכה הזו קושרת את הברכה על הגוף "אשר יצר", עם הברכה על הנשמה "א-להי נשמה".

והפחד ממה שמסתתר שם מאחורי הפרגוד, גורמים ליחס של יראה וכבוד, לכן אומר ה' למשה, "לא תוכל לראות את פניי כי לא יראני האדם וחי" (שמות לג, כ), ולכן אומר שלמה: "כבוד א-להים הסתר דבר" (משלי כה, ב), ולכן כשהבין מנוח אבי שמשון, שהוא ואשתו דיברו עם מלאך ה', "ויאמר מנוח אל אשתו מות נמות כי א-להים ראינו" (שופטים יג, כב).

הגמרא (יבמות עז, ע"א) למדה על צניעות הנשים מהפסוקים "איה שרה אשתך ויאמר הנה באוהל" (בראשית יח, ט), ו"כל כבודה בת מלך פנימה" (תהילים מה, יד), כי בת מלך כבודה, אינה מתראה לעין כל; ודווקא עובדת היותה לוטה במסתורין-פנימה יוצרת רגש של כבוד. ולאידך גיסא אומר ירמיהו: "כל מכבדיה הזילוח כי ראו ערוותה" (איכה א, ח), דהיינו: רגש הכבוד של מכבדיה נהפך לזלזול ולזילות בגלל הגילוי של מקומות אשר היו אמורים להיות מוצנעים.¹⁰

לאור שלוש ההגדרות הנזכרות למושג כבוד, שהן בעצם הגדרה אחת, ננסה להסביר עתה את מהותם של ענני הכבוד.

ד. סוכה, משכן ומקדש

כבר הבאנו לעיל את דברי הגר"א שענני הכבוד השניים, שהופיעו שנית לאחר יום הכיפורים, שלזכרם אנו חוגגים את חג הסוכות, ירדו לעולם ביום תחילת בניין המשכן. הקשר בין סוכות למשכן עולה ממקורות רבים, ומהם נביא מדגם מייצג:

קשר זה עולה מהעובדה שבית המקדש הראשון נחנך בסמיכות לחג הסוכות. כך נאמר בסוף הפרק המתאר את חנוכת הבית ותפילת שלמה: "ויעש שלמה בעת ההיא את החג וכל ישראל עמו... לפני ה' א-להינו שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום" (מלכים א' ח, סה). רש"י: "שבעת ימים - של חינוך, ושבעת ימים חג הסוכות". הרי ששמחת הסוכות תכפה לשמחת חנוכת המשכן.

המקרא מספר שעתליה איבדה את כל זרע המלוכה "ותקח יהושבע בת המלך יורם אחות אחזיהו את יואש בן אחזיה ותגנוב אותו... בחדר המיטות ויסתירו אותו מפני עתליהו ולא הומת" (מלכים ב' יא, ב), ודרשו חז"ל: "אף ערשנו רעננה" (שיר השירים א, טז) זה בית המקדש. היינו מה דאת אמרת 'ואת מניקתו

¹⁰ ולכן נענשו אנשי בית שמש קשות: "ויך באנשי בית שמש כי ראו בארון ה'" (שמואל א' ו, יט), ופירש המלבי"ם: "שהביטו בו יותר מן הראוי ממייעוט היראה והכבוד, דרך ביזיון" (שם שם).

בחדר המיטות,¹¹ ר' אלעזר ור"ש בר נחמן, חד אמר בתאים וחד אמר בעליות" (שיר השירים רבה א, סו). ועל המשך הפסוקים "ויהי איתה בית ה' מתחבא שש שנים" (מלכים ב' יא, ג) דרשו: "עליו הכתוב אומר 'כי יצפנני בסוכה'" (סדר עולם רבה, יח). ולפ"ז פירש רש"י: "בחדר המיטות - בעליית בית קודש הקודשים, כמו שהוא אומר 'ויהי איתה בית ה' מתחבא' ועליו אמר דוד 'כי יצפנני בסוכה ביום רעה יסתירני בסתר אהלו'".¹² הרי ש"כי יצפנני בסוכה" רומז לבית המקדש.

ועוד, הסוכה מושווית לקרבנות בית המקדש: "כשם שחל שם שמים על החגיגה כך חל שם שמים על הסוכה. מה חג לה', אף סוכה לה'" (ביצה ל, ע"ב). גם הראשונים רומזים לזהות הזו. על הפסוק "ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת" (עמוס ט, יא) פירש מהר"י קרא: "על בית המקדש הוא אומר". בית המקדש נקרא "סוכת דוד", כי דוד מסר לשלמה את התוכניות ואת החומרים, ודאג לבניינו. ועל כן לפי הפשט, "מזמור שיר חנוכת הבית לדוד" (תהילים ל, א) רומז לבניין בית המקדש.¹³

ה'שם משמואל' עומד על הקשר הזה בכמה מקומות: "והנה סוכה איתא בספרים שהיא דוגמת בית המקדש. וכן גימטריה שלה היא צירוף שני שמות הידועים [שבהם נברא העולם],¹⁴ והוא צירוף עליונים ותחתונים וזהו דוגמת ביהמ"ק" (סוכות, תרע"ח, עמ' קסד). "ויש לפרש עוד עניין זמן שמחתנו ע"ש הכתוב 'הביאני המלך חדריו נגילה ונשמחה בך', וכן הוא חג הסוכות שכל הסוכה היא חדר המלך... וחל שם שמים על הסוכה ואיתא בספרים הקדושים שסוכה היא דוגמת בית המקדש ועל כן נתקיים נגילה ונשמחה בך" (שם, תרע"ט, עמ' קעא).

השם משמואל עורך חשבון של זמני התרחשות אירועים לולא חטאו ישראל בעגל, ומסקנתו: "ותיכף היה יורד להם מקדש מן השמים וזה היה בט"ו תשרי יום חג הסוכות והיה נתקיים¹⁵ בשלמות המקרא 'הביאני המלך חדריו', ולפ"ז מובן שעניין בית המקדש וסוכות שייכי להדדי. אלא שנתקלקל הענין מחמת החטא ונשתהו ארבע מאות ושמונים שנה, ומעתה מובן שהמלך שלמה היה מחכה והולך לגמור הבית בסוכות" (שם, תרע"ד, עמ' קנ).

¹¹ "ערשנו רעננה" מקביל ל"חדר המיטות".

¹² רש"י במלכים, ומעין זה פירש גם בתהילים כז, ה. ייתכן שבסתר אוהלו רומז לאוהל מועד שהוא משכן ה'.

¹³ לפירוש אחר של המלבי"ם עיין עיוני פרשה דברים, עמ' 215.

¹⁴ השם הנכתב 'הוי"ה' עולה בגימטריה 26, והשם הנקרא 'אדנ"י' 65, ביחד 91, גימטריה סוכה.

¹⁵ כך במקור, וצ"ל: "מתקיים".

ה. ענן ה' וכבוד ה' במקדש ובסוכה

לאור ההשוואה הזו בין סוכה ומקדש, ניתן להבין היטב את הביטוי "ענני כבוד". נתבונן תחילה בכבוד של המשכן. סיומו של ספר שמות (פרק מ, פסוקים לג- לח) הוא חגיגי ומרומם. לאחר חמש פרשיות שבהן חזרנו ולמדנו, שבנו ודרשנו במשכן וכליו לפרטי פרטים, הגענו לשיא השיאים - "וכבוד ה' מלא את המשכן". כבוד ה' נזכר בשני פסוקים בסיום, והוא מצטרף לענן המוזכר בכל אחד מחמשת פסוקי הסיום. מהו כבוד ה' שמלא את המשכן? מלשון הפסוק האחרון "כי ענן ה' על המשכן יומם ואש תהיה לילה בו"¹⁶ משמע שכבוד ה' שמלא את המשכן הוא האש שהייתה בו. אולם לאור האזכורים הרבים של הענן, נראה שכבוד ה' מורכב מהצירוף של האש הפנימית והענן החיצוני המסתיר אותה.¹⁷

כך הבין אברבנאל: "כבוד ה' נאמר על האור שהיה נראה בתוך הענן וקראו הכתוב בשם אש... ביאר שהכבוד אינו ענן אבל הוא דבר דומה לאש באורו וזוהרו, והענן היה סביבו כמו שהעשן הוא תמיד סביבות האש, וכמו שהלפידים נראים מתוך העננים, ככה היה כבוד ה' הדומה לאש בתוך הענן והערפל... וכבר הסכים הרב המורה [=הרמב"ם] והרמב"ן... והראב"ד... כל אלו החכמים כולם נמנו וגמרו שכבוד ה' נאמר על האור שהיה נראה מתוך הענן" (שמות מ, לד).¹⁸

לא קשה לזהות בדברי אברבנאל את הרעיון שהובא בפרק הקודם, שכבוד ה' עולה מהאש והענן, שכן תוכן רוחני נסתר המוקף בדבר גלוי יוצר כבוד. ההבנה שאת המשכן או את המקדש לא "רואים" בעין גשמית רגילה, ושיש בו "אש"

¹⁶ בעיון זה נתעלם מציוני הזמן שבפסוק "יומם" ו"לילה".

¹⁷ בגילויי שכינה נוספים מצאנו צירוף של כבוד העולה מתוך אש או מתוך ענן או מתוך שניהם. במעמד הר סיני נאמר "ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר" (שמות כד, יז). אבל גם "ענן כבוד על ההר... והר סיני עשן כולו מפני אשר ירד עליו ה' באש, ויעל עשנו כעשן הכבשן" (שם יט, טז-יח). בחנוכת מקדש שלמה נאמר "והענן מלא את בית ה'. ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת מפני הענן כי מלא כבוד ה' את בית ה'" (מלכים א' ח, יא). כאן הענן אינו מלווה באש, אולם לעתיד לבוא האש לא יהיה מלווה בענן: "ואני אהיה לה חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה" (זכריה ב, ט). לעתיד לבוא האש לא תזדקק להגנה של ענן "והיה לך ה' לאור עולם" (ישעיהו ס, יט).

¹⁸ תפקיד הענן הוא לסנן את העוצמה של גילוי האור. האש הגדולה שורפת ומסנוורת ורק דרך כיסוי והעלמה אפשר ליהנות ממנה. גם לשמש, מקור האור והחום בעולם, ישנם מגינים: "לשמש שם אוהל בהם והוא כחתן יוצא מחופתו" (תהילים יט, ה). ובחז"ל: "הקב"ה מוציא חמה מנרתיקה" (נדרים ח, ע"ב). ובעולם שלנו ישנה שכבה של אוזון אשר מונעת מקרני השמש "לשרוף" את העולם. הרחבנו בעניין זה בעיוני פרשה שמות, עמ' 303 ואילך.

רוחנית שלא תמיד רואים אותה, היא כבוד ה' המלא את המשכן; בדיוק כמו ש"מלוא כל הארץ כבודו" פירושו שכל הדברים הגשמיים שאנו רואים בעוה"ז הם רק ראי ולבוש לניצוץ הא-להי החבוי בהם. ענני הכבוד שעטפו את בני"בצאתם ממצרים באו להדגיש כי הולך כאן עם ה', עם רוחני אשר תפקידו לפרסם שם ה' בעולם - "אתם עדי" (ישעיהו מג, י). הסוכה שהיא "צלא דמהימנותא", צל האמונה, היא מעין עולם הבא המוקף בדפנות גשמיות.

לעיל הבאנו מאמרים רבים שהסוכה סוככת על מציאות רוחנית - "שם שמים חל על הסוכה" (ביצה ל, ע"ב), "סוכה היא צירוף שני שמות הידועים" (שם משמואל סוכות, תרע"ח, עמ' קסד), "הביאני המלך חדריו... הסוכה היא חדר המלך הקב"ה" (שם, תרע"ט, עמ' קעא). נוסף ונצטט מדברי חז"ל: "ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה" (בראשית כב, יד), עד שהוא שלם [עץ יוסף: קודם שנבנה ביהמ"ק, בעוד שהיה נקרא שם העיר שלם] עשה לו הקב"ה סוכה והיה מתפלל בתוכה שנאמר: 'זיהי בשלם סוכו ומעונתו בציון' (תהילים עו, ג) ומה היה אומר? יה"ר שאראה בבניין ביתי" (בראשית רבה נו, טז).

השם משמואל עוסק הרבה ברוחניות הנמצאת בתוך הסוכה: "כי סוכה לשון סוכה ברוח הקודש, כי היא מביאה לרוה"ק" (סוכות, תרע"ד, עמ' קמח). "אוויר הסוכה הוא מלא קדושה והארת השמות הקדושים, וכוחות החיצונים עיניהם טרוטות מלהסתכל באור הזה. וע"כ איש שהסוכה קולטתו, הוא מוצנע ונסתר מעיניהם של הכוחות ההם, כי אינם יכולים להסתכל באוויר הסוכה לראות אותו" (שם, תר"פ, עמ' קעח). "כי סוכה היא דוגמת ענני הכבוד... וע"כ בזכות ענני הכבוד המקיפים ומסתירים את ישראל ועושים אותם פנימיים ודוגמתם היא סוכה, וישראל שזכו לפנימיות מחמת יוכ"פ, זוכים תכף לסוכה שהיא פנימיות" (שבת חוה"מ סוכות, תרפ"א, עמ' קצו).

וכ"כ האדמו"ר מסלונים: "יש בסוכה קדושה עליונה של השראת שכינה, ובה מתקיים הרצון העליון שנתאוהה הקב"ה שתהיה לו דירה בתחתונים. ומהאי טעמא יש בחג הזה עניין מיוחד שיורדים בו האושפזין עילאין קדישין. ואינו כן בכל ימות השנה ואפילו בימים טובים וימים נוראים. כי בכל השנה אינם יכולים לירד ולהשפיל את עצמם לתוך אוויר עולם התחתון ורק בסוכה שיהודי ממשיך לתוכה אוויר קדוש מעולמות עליונים, שהיא קודש קודשים ויש בה השראת שכינה, רק אז יש הזדמנות אחת בשנה שהאושפזין קדישין יוכלו להשפיל עצמם ולבוא בתוככי עוה"ז (נתיבות שלום, סוכות, עמ' רב).

וכך אנו מבינים מה עניין ענני המשכן, ענני הכבוד והקשרם לסוכה: תוכן רוחני במעטפת גשמית.

ו. אברהם, סוכות וענני כבוד

אע"פ שחג הסוכות מזוהה עם יעקב על פי פסוק מפורש - "ויעקב נסע סוכותה... על כן קרא שם המקום סוכות" (בראשית לג, יז),¹⁹ המדרש מייחס את חג הסוכות גם לאברהם אבינו. מדרש ידוע גורס, שכנגד כל דיבור והבטחה של אברהם בהכנסת האורחים של המלאכים, גמל לו הקב"ה פי שלושה: במדבר, ביישוב [=בארץ ישראל] ולעתיד לבוא: "אתה אמרת 'השענו תחת העץ' (בראשית יח, ד), חיך שאני פורע לבניך. 'פרש ענן למסך' (תהילים קה, ט) - הרי במדבר. בארץ מניין? - 'בסוכות תשבו שבעת ימים' (ויקרא כג, מב). לעתיד לבוא מניין? - שנאמר (ישעיהו ד, ו): 'וסוכה תהיה לצל יומם מחורב'" (בראשית רבה מח, י).²⁰

לפי המדרש, בזכות האירוח של אברהם תחת העץ זכינו למצוות סוכה. על פי דברי הזהר, זכה אברהם לתיקון נוסף בזכות "העץ". וכך דרש הזהר: "בוא וראה, שאפילו בשעה שהזמין את המלאכים אמר להן 'זהשענו תחת העץ' לראות ולבדוק אותם. ובאותו אילן היה בודק לכל באי עולם. וסוד זה מפני הקב"ה שהוא עץ החיים לכל. ומשום כך 'השענו תחת העץ' ולא תחת ע"ז. ובוא וראה, כאשר חטא אדם בעץ הדעת טוב ורע, חטא וגרם מוות לכל בני האדם. מה כתוב? 'עתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים'. וכאשר בא אברהם בעץ אחר, תיקן העולם שהוא עץ החיים והודיע האמונה לכל בני האדם" (ח"א, א, קב ע"ב).²¹

ה'שם משמואל' מסביר את הקשר בין "העץ" - עץ החיים שבגן עדן - למצוות סוכה, קשר שעובר דרך אברהם. הוא מניח שעץ החיים כשלעצמו לא היה אסור לאכילה, ורק אחרי שאדם אכל מעץ הדעת נאסר עץ החיים.²²

¹⁹ ולזה מוקדש מאמר נפרד, להלן עמ' 73.

²⁰ אין זה תואם לדרשת הגמרא המפורסמת, "כל מה שעשה אברהם למלאכים בעצמו, עשה הקב"ה לבניו בעצמו, וכל מה שעשה אברהם ע"י שליח - עשה הקב"ה לבניו ע"י שליח" (בבא מציעא פו, ע"ב). במדרש הזהר אברהם לא "נענש" על שאמר "יוקח נא מעט מיים".

²¹ המילה "עץ" בתורה, שאנו מבינים בפשטות כאילו מתייחסת לאילן, מתפרשת לדעת המפרשים במשמעות מושאלת. שאלת משה את המרגלים "היש בה עץ אם אין" (במדבר יג, כ) כפשוטה קשה מאוד, הרי העולם היה מלא עצים! לכן הסביר רש"י "היש בה עץ" - אם יש בהם אדם כשר שיגן עליהם" (רש"י שם, שם).

²² בספר נפש החיים שער א פרק ו, מתואר חטא אדה"ר, שהכניס לתוכו את היצר הרע ואת זוהמת הנחש, וכתב: "וזה גם העניין מה שאמר הוא ית"ש אח"כ: 'הן האדם היה... ועתה פן

אברהם היה מאכיל את האורחים מתחת עץ החיים, עוד לפני שידע אם הם יעשו תשובה, ואם יברכו את ה' אחרי הסעודה שייתן להם.²³ אע"פ שבדרך כלל הדרך הרצויה היא "סור מרע ועשה טוב" (תהילים לד, טו), וכמו שאמרו חז"ל "משכו וקחו (שמות יב, כא) - משכו ידיכם מע"ז, וקחו לכם צאן של מצוה" (שמות רבה טז, ב); אף על פי כן מציין השם משמואל, "אבל אברהם בהיות כל מגמתו לקרב רחוקים תחת כנפי השכינה, לא השגיח בסכנת מכניס את הטמא אל הקודש, כי מצא את הדרך הזה נכון לפניו ביותר, לקרב רחוקים ויהי מה.²⁴ והיה כעין עבירה לשמה. וע"כ היה זה תיקון על חטא אדה"ר שבשביל זה נאסר בעץ החיים. וזהו שכתוב בזוה"ק ד'אברהם באילנא אחרא אתקין עלמא' היינו שתחילת התיקון היה ע"י עץ החיים הפך מה שנאסר עץ החיים לאדה"ר".

והוא ממשיך להסביר את הקשר לסוכות: "ומעתה י"ל, שבשביל זה זיכה לבניו אחריו מצוות סוכה, והיא כעין 'הביאני המלך חדריו', והיינו שהש"ת מכניס את ישראל לסוכה שהיא כולה השמות הקדושים וחל שם שמים על הסוכה ומשרה שם האושפיון הקדושים, אף שעדיין לא כולם ראויים לכך, אלא שעי"ז יכניס בלבבם אהבה ודבקות ויזכו לתשובה שלמה, מקביל למעשה אברהם שתחילה משעינם תחת העץ" (סוכות, תרע"ט, עמ' קעה).

ננסה לתת הסבר אחר לקשר בין עץ החיים של אדה"ר ובין "השענו תחת העץ" של אברהם ומצוות סוכה שלנו, הסבר שיבהיר גם את עניין ענני הכבוד ויענה על שאלתנו על איזה כבוד מדברים. גם אנו נלך בעקבות השם משמואל שעץ החיים שעליו מדבר הזהר הוא תיקון לחטא עץ הדעת. והנה כבר הזכרנו שלפני החטא היה היחס בין גופו של אדה"ר ונשמתו, שונה לגמרי ממה שאנו

ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעולם' (בראשית ג, כב), והלא חפצו ית"ש להיטיב עם ברואיו ומה אכפת לו אם יחיה לעולם? אמנם רוצה לומר שכאשר יאכל מעץ החיים וחי לעולם יישאר ח"ו בלא תיקון שלא יתפרד הרע ממנו עד עולם. לזאת לטובתו גרשו מג"ע כדי שיוכל לבוא לידי תיקון גמור כשיפרד הרע ממנו ע"י המיתה והעיכול בקבר" (שם בהגה"ה). משמע, שלפני החטא היה עץ החיים מותר לאכילה כשאר עצי הגן.
²³ "ויקרא שם בשם ה' א-ל-עולם" (בראשית כא, לג). "אמר ר"ל אל תקרי 'ויקרא' אלא ויקריא'. מלמד שהקריא אברהם אבינו לשמו של הקב"ה בפה כל עובר ושב. כיצד? לאחר שאכלו ושתו עמדו לברכו. אמר להם: וכי משלי אתם אוכלים? משל א-להי עולם אכלתם. הודו ושבחו וברכו למי שאמר והיה העולם" (סוטה י, ע"ב; רש"י, בראשית שם).
²⁴ ומכאן אולי השלכה גם לקירוב רחוקים בימינו, שאין לדקדק עימם בתחילת הדרך, ורצוי להתחיל ב"עשה טוב" ובקירוב אמיתי, וה"סור מרע" יבוא מעצמו אח"כ. וכן ביחס לבנים שסרחו, קודם כל יש לקרבם בימין, ורק אח"כ יש להשתמש בשמאל לדחות את הרע.

רגילים בו. אדה"ר היה בעיקר נשמת א-להים - "ויפח באפיו נשמת חיים" - הגוף היה רק לבוש שבתוכו שכנה הנשמה, שירדה לעוה"ז ע"מ לפעול בתוך הגוף. כך כתב רמח"ל: "הנה באמת יש בחוקה [של הנשמה] שתזכך עצם הגוף וחומר ותעלהו עילוי אחר עילוי, עד שיהיה ראוי להתלוות עמה בהנאה בשלמות. ואמנם לדבר זה היה אדה"ר מגיע אילו לא חטא" (דרך ה' א, א, ג-ז). וכן כתב בנפש החיים: "קודם החטא לא היה כלול אז רק מכל העולמות וכוחות הקדושה לבד... וזהו עץ הדעת טוב ורע, כי דעת פירושו התחברות כידוע" (א, ו).

ובכך אנו חוזרים למאבק בין ה"עפר מן האדמה" ל"נשמת החיים" שבאדם. השאלה היא, אם אנו רואים רק את העולם הנגלה הגשמי - את העור - או שאנו מבינים ש"מלא כל הארץ כבודו", היינו שהעור רק מכסה על האור, ובאמת "לית אתר פנוי מיניה כלל", והכל רק א-להות בלבוש גשמי, בתחפושת, ו"אכן אתה א-ל מסתתר". עץ החיים נאסר עלינו רק אחרי חטא עץ הדעת שהגביר את העור על האור; אבל אברהם שפרסם את שם ה' בעולם והנחיל לאנושות את ההבנה שיש מנהיג לבירה, ויש אור נשמה שמכוסה בעור גשמי, הוא היה יכול להשתמש גם בעץ החיים ע"מ להוסיף נפשות לאמונה בבורא עולם, "והיה משעינם תחת העץ". ולכן השכר שלו הוא סוכות וענני הכבוד, וכפי שנתבאר לעיל גם הם מציינים את השריית השכינה שבתוך הסוכה המקרינה דרך הדפנות שכבודו מלא עולם.

ז. ענני כבוד בין ישראל לעמים

לעיל ביארנו, שהכבוד עולה מתוך המסתורין והמעטה של דבר, והוא מעורר סקרנות ואולי פחד ויראה; עתה נדבר על פן אחר של כבוד, המבדיל בין ישראל לעמים. פן זה עולה מפירוש הגר"א להבטחת ה' למשה אחרי חטא העגל.²⁵ "ויאמר, הנה אנוכי כורת ברית נגד כל עמך אעשה נפלאות אשר לא נבראו בכל הארץ ובכל הגויים" (שמות לד, י), ופירש הגר"א: "והוא שריית הענן על המשכן והכבוד שורה עליהם לעין כל והולך לפנייהם לעין כל. כמו שנאמר 'אשר עין בעין נראה אתה ה', ועננך עומד עליהם' (במדבר יד, יד). עד שתמהו כל האומות עליהם ואמרו 'מי זאת עולה מן המדבר כתמרות עשן' (שיר השירים ג, ו)... וכמו שאמרו האומות עליהם אין אלו אלא א-להים (שיר השירים רבה ג, ה). וכן אמר

²⁵ חלק ממנו הבאנו לעיל בעניין ההבדל שבין ענני הכבוד של יציאת מצרים לבין ענני הכבוד של אחר יום כיפור.

משה 'ונפלינו' אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה' (שמות לג, טז) - 'ונפלינו' לשון פלא, וכן השיב לו ית"ש "נגד כל עמך אעשה נפלאות" וזהו 'ונפלינו', והיה הולך לפנייהם וחונה בחנייתם" (אדרת אליהו, שמות לד, י).

ענני הכבוד באים אפוא להפריד את ישראל מאומות העולם, לשים חיץ של דרגה אחרת בינם לבין אוה"ע. הענן המכסה את בני ישראל בכל מסעיהם מעורר את השתאות הגויים, את סקרנותם, את יראתם ואת כבודם כלפי עם ישראל. "ונפלינו אני ועמך" הגויים אומרים, ראו פלא! ולכן "שמעו עמים ירגזון חיל אחז יושבי פלשת, אז נבהלו אלופי אדום... תיפול עליהם אימתה ופחד" (שמות טו, יד-טז).

אכן, הסוכה מפרידה בין ישראל לעמים. כבר בתורה כתוב, שיעקב נסע סוכותה מיד אחרי שנפרד מעשו. "וישב ביום ההוא עשו לדרכו שעירה, ויעקב נסע סוכותה" (בראשית לג, טז-יז).²⁶ גם מלחמת גוג ומגוג שהיא המלחמה העיקרית בין העמים לישראל תהיה בחג הסוכות. כך עולה מנבואת זכריה על המלחמה הזו, החותמת במילים "והיה כל הנותר מכל הגויים הבאים על ירושלים ועלו מדי שנה שנה בשנה להשתחוות למלך ה' צבאות ולחוג את חג הסוכות" (יד, טז). "והכי אמר רב האי [גאון]: שמעתי מפי חכמים כי תחיית המתים עתידה להיות בניסן ונצחת [=והנצחון על] גוג ומגוג בתשרי, ומש"ה בניסן מפטירין העצמות היבשות ובתשרי ביום בוא גוג" (טור או"ח, סימן תצ), ופירש המלבי"ם: "כי מפלת גוג ומגוג תהיה בחג הסוכות" (זכריה שם, שם). מצוות הסוכה תהיה גם ההוכחה שהגויים אינם שייכים במצוות. לטענתם שהם לא קיבלו תורה, השיב הקב"ה "מצווה קלה יש לי וסוכה שמה, לכו ועשו אותה... מיד כל אחד נוטל והולך ועושה סוכה בראש גגו. והקב"ה מקדיר עליהם חמה בתקופת תמוז וכל אחד מבעט בסוכתו ויוצא" (עבודה זרה ג, ע"ב).

ואף על פי כן בחג הסוכות יש גם פן אוניברסלי, ואנו מבקשים כפרה גם לאומות העולם. וכך שנינו: "הני שבעים פרים כנגד מי? כנגד שבעים אומות" (סוכה נה, ע"ב). רש"י: "פרי החג שבעים הם, חוץ משל שמיני, כנגד שבעים אומות לכפר עליהם שירדו גשמים בכל העולם". ואף בתחילת דרכה של האומה אמר ה' לאברהם, "לך לך מארצך וממולדתך...", משמע ניתוק מכל העולם. אבל בסוף הברכה נאמר "ונברכו בך כל משפחות האדמה" (בראשית יב, א-ג). אכן, גם

²⁶ ועל כך הרחבנו במאמר "סוכות ויעקב אבינו", להלן עמ' 73.

במלחמת גוג ומגוג נאמר: "והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד" (זכריה יד, ט). כי באמת המטרה הסופית שלנו היא "וידע כל פעול כי אתה פעלתו..." "לתקן עולם במלכות שדי", אבל בדרך חייב המנהיג של העמים, עם ישראל, ליצור מרחק של כבוד.²⁷

בסוכות מזמין אותנו הקב"ה לחדרו הפרטי - "הביאני המלך חדריו" - ושם כמעט באינטימיות הוא קושר קשר של ברית נצח עם עם ישראל. הגויים צופים ומכבדים, כך בענני הכבוד של אז, וכך אי"ה גם בסוכות שלנו. עד שיהיה "ה' למלך על כל הארץ", ו"ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד".

²⁷ ישנה סתירה מדומה בין שני הקטעים של תפילת עלינו לשבח - בראשון עם ישראל לעומתני כנגד כל גויי הארצות, ובשני רוצה בטובת כולם. על כך עמדתי בעיוני הפטרה עמ' 232, 588.